

nilen Bahşâyîş oğlu İlyas Bey tarafından yaptırıldığı vakıf kaydından tesbit edilmiştir. Bugün mevcut olmayan ve evvelce okunan kitâbesine göre 891'de (1486) yapılmıştır. Kurucusunun türbesinden alındığı söylenen ve İlyâs b. Bahşâyîş'in ölüm tarihi olan 860 (1456) yılını veren bir kitâbe daha kaydedilmiştir. Kâmil Kepecioğlu da caminin 893 Zilkadesi (Ekim 1488) tarihli vakfiyesini yayımlamıştır. Bu vakfiyeye göre evvelce adı Gölcük olan bu köydeki zâviye ile mescide Yarhisar, Yenişehir ve Bilecik'ten çok sayıda köy, mezraa ve mülk vakfedilmişti. Bilecik ve çevresinin 1920'li yıllarda Yunan kuvvetleri tarafından işgalinde camiyle birlikte beraberindeki diğer binaların tahrip edildiği söylenmektedir. Caminin yanındaki hazîrede bulunan, İlyas Bey ailesine ait çok sayıda mezar taşı da 1950'li yıllarda dağıtılmıştır.

İlyas Bey Camii, harimi dıştan 9,30 × 17,50 m. ölçülerinde enine yerleştirilmiş dikdörtgen biçiminde büyük bir yapıdır. Binanın XV. yüzyıl eseri olduğunda hiçbir şüpheye meydan vermeyen husus kible duvarının dış yüzündeki örgü tekniğidir. Burada muntazam yontulmuş bir sıra kesme taşla iki sıra tuğladan oluşan duvar sistemi açıkça bellidir. XIV ve XV. yüzyıllarda çok kullanılan bir teknik özellik olan, taşların aralarına dikine birer tuğla konulması da burada dikkati çeker. Nihayet pencerelerin üstlerindeki sivri boşaltma kemerleri de yine Türk sanatının bu yüzyıllarında sıkça uygulanan teknikte sırasıyla bir taş, iki tuğlanın yerleştirilmesi suretiyle örülmüştür.

Caminin giriş cephesine, ahşap direklere dayanan sundurma gibi bir son cemaat yeriyle sol tarafa kapalı iki katlı bir mekân eklenmiştir. XX. yüzyılda yenilenmiş olan üzeri sıvalı minare sağ köşede

öne çıkıntı yapacak şekilde yerleştirilmiştir. Çok yakın tarihlere ait olan, mimari değerden yoksun son cemaat yeri her halde evvelce caminin esas yapısına uygun bir durumdaydı. Binayı kiremit örtülü ahşap bir çatı örtmektedir. Eskiden bu vakfın yanında olduğu söylenen bânisinin türbesi, aşhane- imareti, misafirhanesi ve kabirler günümüze ulaşmamıştır. Yalnız Ekrem Hakkı Ayverdi'nin bildirdiğine göre çifte kubbeli küçük bir bina olan hamamı henüz durmaktadır. Fakat bunun bir planı çizilmemiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârisi III*, s. 289-291; Kâmil Kepecioğlu, "Tarihî Bilgiler ve Vesikalar", *VD*, II (1940), s. 407-408.

SEMAVİ EYİCE

İLYAS BEY KÜLLİYESİ

(bk. İMRAHÖR İLYAS BEY CAMİİ
ve TÜRBESİ).

İLYAS BEY KÜLLİYESİ

Aydın ili dahilinde eski Balat şehrinde
XV. yüzyıla ait külliye.

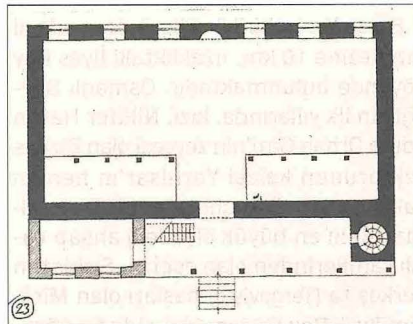
Bugün Söke ilçesine bağlı Akköy nahiyenin bir köyü olan Balat'ta (Milet) eski şehrin güney kesiminde yer alan külliye camii, medrese, iki hamam ve imaret olduğu sanılan bir yapıdan meydana gelmektedir. Camii ile medrese ortak bir avlu etrafında toplanmış olup külliye diğer yapılarından bir kuşatma duvarı ile ayrılmıştır. Medresenin kuzeydoğu ve kuzeybatısında avluya girişi sağlayan birer kapı, diğer yapıları kuşatan ve muhtemelen yapı topluluğunun hazîresi olan, dıştan yine bir çevre duvarıyla sınırlanmış büyük bir dış avluya açılmaktadır. Külliye'nin orijinal girişi oldukça harap durumdadır. Kuşatma duvarının doğu yüzünde, yaklaşık eksendeki hafif dışa taşkın kapı, bir yolla medresenin bugün kuzeydoğu kapısına bağlanır. Tahribata uğradığı için biçimi kesinlikle belirlenemeyen kapı, batı yüzünde ikinci bir kapının bulunduğu anlaşılmalı kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı giriş mekânına açılmaktadır.

Külliye'deki tek inşa kitâbesi, caminin kuzey cephesinde ortadaki kemer alınlığında yer alır. Mermer üzerine sülüsle üç satır halinde yazılmış olan kitâbeden, yapının inşasına Mentешеoğlu Emîri Şücâeddin İlyas Bey'in emriyle Zilkade 806'da (Mayıs 1404) başlandığı anlaşılmaktadır. Kitâbede külliye'nin diğer yapılarının inşa

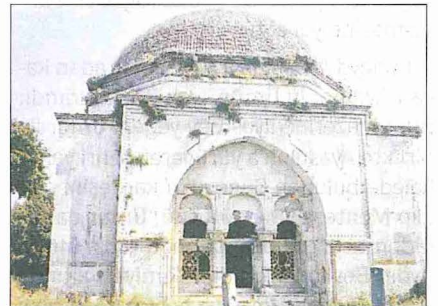
tarihleri belirtilmemektedir. Mimari ve bilhassa malzeme ve teknik özellikleri bütün yapıların aynı anda ele alınıp tamamlanmış izlenimini vermektedir. Ayrıca mihrap nişinde "Amel-i Nâsirüddin Altana" yazılı bir usta kitâbesi bulunduğu ileri sürülmekteyse de tahrip olduğu için okunamamaktadır. Adı geçen kişinin külliye'nin mimarı olması kuvvetle muhtemeldir. Yapıya ait, Ankara Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü'ndeki 991 (1583) tarihli *Mufassal Defteri*'nde "Evkâf-ı İmâret-i Medrese-i İlyas Bey der Nefs-i Balat" başlığı altında İlyas Bey Külliyesi'nin vakıf ve görevlilerinden söz edilmektedir.

Cami. Yapı kare planlı ve tek mekânlı olup üzeri kiremit kaplı bir kubbeyle örtülmüştür. 14 m. çapında olan kubbe, içten üçgen ve mukarnas dolgu tromplarla geçilen, dıştan iki kademeli sekizgen kasağa oturmuştur. Kuzey cephesinin orta bölümü duvar kütesinden taşkındır ve sivri kemerli bir eyvan gibi değerlendirilmiştir. Avlu zemininden üç basamakla yükseltilmiş olan giriş iki sütunla üç bölüme ayrılmıştır. Üstte aynalı kemerli alınlıklı, altta ise basık kemerli açıklıklar olarak ele alınan bu üç birimden iki yandakiler geometrik şebekeleriyle birer pencere, ortadaki birim ise lentolu ve söveli bir kapı şeklinde düzenlenmiştir. Kapı kanatları bugün mevcut olmamakla birlikte eski resimlerinden bunların ahşap olduğu anlaşılmaktadır. Kapı kanatlarının itinalı bir işçiliğe sahip bulunduğu ve Söke'deki İlyas Ağa Camii'ne götürüldüğü söylenirse de bu doğru değildir. Yapının diğer cephelerinde altı üstlü ikişer pencere bulunmaktadır. Farklı biçimde süslenen bu pencerelerden alttakiler demir parmaklıklı, üsttekiler alçı şebekeli olarak düzenlenmiştir. Ayrıca kubbe kasağında, kuzey hariç diğer üç yönde sivri ke-

İlyas Bey Camii'nin plan krokisi

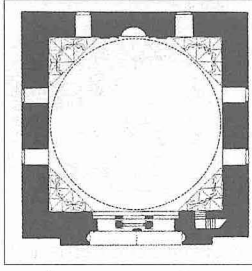
İlyas Bey Camii - Balat / Aydın

merli ve geometrik şebekeli birer pencere mevcuttur.

İç mekânda girişin güneyinde, döşemesi harimin diğer bölümünden alçak tutulmuş dikdörtgen bir alan dikkati çeker. Eksende yer alan mihrap hafif öne taşkın olup tamamen mermerdir. Kısmen harap durumda bulunan mihrabın kavsarası sekiz sıra mukarnaslı, köşeleri de bitkisel dolguludur. Beş cepheli olarak düzenlenen nişinin her yüzünde birer kemerli sathî niş, üzerinde de tek satırlık kitâbe vardır. Nişin köşelerinde mukarnaslı kaideler ve başlıklara sahip sütunçeler bulunur. Nişin iki yanında üçer cepheli simetrik birer küçük niş görülür. Üstte zencirek kompozisyonlu yazı kartuşlarıyla çevrelenen mihrabın iki yanında etrafi silmelerle çevrilmiş yıldız geçmelerden oluşan geometrik kompozisyonlu birer pano vardır. Mihrap yazı, geometrik ve bitkisel motiflerle süslüdür; nişin üzerinde, etrafi mukarnaslı kitâbenin iki yanındaki kemerli nişlerde aslı birer kandil motifi bulunmaktadır. En dışta ince geometrik kompozisyonlu şerit ve dört sıra mukarnaslı geniş bir bordürle dört yönden çevrelenen mihrabın üstü bir dizi palmetle taçlandırılmıştır. Bugün dördü tam, ikisi yarım olan bu palmetlerin eski bir fotoğraftan sekizi tam, ikisi yarım olarak daha sık diziyeye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca mihrabı çevreleyen mukarnaslı bordürün iki yanındaki küçük nişlerin altına rastlayan bölümleri zamanla harap olmuş ve düz mermer levhalarla kaplanmıştır. Mihrap nişinin iki yanında bulunan köşe sütunçeleriyle bunların kaideler ve başlıklarının bir bölümü de vaktiyle kırılmış ve son dönemde yeniden yapılmıştır.

Yapının duvarları içte ve dışta mermerle kaplanmıştır. Kuzeybatı köşede yer alan ve girişi harimdeki yuvarlak kemerli kapı ile sağlanan minare, 1955 yılındaki deprem sırasında gövde başlangıcından itibaren yıkılmıştır. Ancak eski resimlerinde

Ilyas Bey Camii'nin planı ve inşa kitabesi

tuğladan silindirik gövdeli ve tek şerefeli olduğu, gövdesinin yatay istifli tuğlalarla şaşırtmalı teknikte örüldüğü görülmektedir. Caminin kuzeyinde yer alan ve üç yönden medrese odalarıyla çevrili olan avluda bir şadırvan bulunmaktaydı. Günümüze ulaşmayan bu şadırvana ait bazı izler hâlâ mevcuttur.

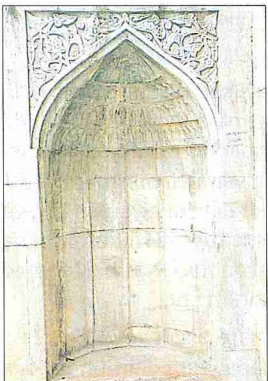
Taş ve çini süslemelerle de karşılaşılan yapının taçkapısında üçgen, altıgen, altıyirmi kollu yıldız ve ok ucu motifleriyle oluşturulmuş geometrik bezemeler yoğunluktadır. Bununla birlikte doğu kemerin altındaki mukarnaslı parçada lâle, doğu nişin köşelikleriyle taçkapının iki yanından başlayıp kuzey cepheyi dolaşan şeritte kıvrık dal, rûmî ve palmetlerle biçimlendirilmiş bitkisel bezeme görülür. Diğer cephelerdeki pencerelerde mukarnas, yazı, geometrik ve bitkisel süsleme dikkati çeker. Bu cephelerde üst pencerelerde kırmızı, mavi ve yeşil renkli taşlarla firûze mavisi çiniler kullanılmıştır. Özellikle doğu cephesindeki güney alt pencerede firûze, mor ve lâcivert, kuzey cephesindeki kemer alınlıklarında firûze renkli çiniler görülür. Ayrıca içeride bazı pencerelerin alınlıklarında ve tavanlarında zengin yazılar, geometrik kompozisyonlar bulunmaktadır.

Yapının kubbesi muhtemelen 1905 yılındaki tamirde kiremitle kaplanmıştır. Eski fotoğraflarda görülen, fakat bugün mevcut olmayan basit ahşap minberi de aynı dönemde yapılmış olmalıdır. 1955 depreminden sonra kısmen küçük onarımlar gören yapı bugün bakımsız bir durumdadır. Cami mimari özellikleri, bilhassa cephe düzenlemeleri, ferah iç mekânı ve dönemi için oldukça büyük ölçüdeki kubbe çapının yanı sıra süslemeleriyle de Beylikler dönemi mimarisinin sonraki gelişmeler açısından önemli yapılarından biridir.

Medrese. Caminin kuzeyinde yer alan medrese düzgün olmayan bir "U" şeklindedir. Yapıya, kuzeybatıda bulunan ve sonradan giriş olarak düzenlenen birimdeki lentolu kapıyla geçilmektedir. Ancak bugün kullanılmayan lentolu, demir parmaklıkları ve iki basamakla avluya inilen orijinal kapı kuzeydoğu köşede yer almaktadır.

Revaksız ve orijinalinde şadırvanlı olduğu ortadaki kuyu, kırık sütun parçaları ve kaidelerden anlaşılan avlunun kuzeyinde üç, doğu ve batısında beşer mekân yer alır. Oldukça farklı boyutlardaki bu mekânlar kuzeyde, eksenin doğusundaki kare planlı ve aslında bir kemerle avluya açıldığı zannedilen dersane ve kuzeybatı köşedeki, batı duvarının güney köşesinde dışa açılan bir kapısı olan mekân dışında birer kapıyla avluya açılmaktadır. Büyük ölçüde yıkık kapıların kalıntılarında orijinalinde lentolu dikdörtgen biçiminde açıklıklar olduğu anlaşılır. Dersane dışında, farklı boyutlarda ve yönelişte dikdörtgen planlı olan mekânların örtü sistemi yıkılmıştır. Ancak bazı mekânların duvarlarında görülen kiriş yuvaları düz tavanla örtülü olduklarını düşündürmektedir. Kuzeyde, eksenin doğusunda yer alan kare planlı ve üçgen kuşakla geçilen 4,30 m. çapında tuğla kubbeye örtülü mekânın kütüphane veya türbe olabileceği ileri sürülmekteyse de bunun dersane olması kuvvetle muhtemeldir.

1980'li yıllara kadar içi tamamen toprakla dolu ve son derece harap durumda olan medrese 1985'te burada kazı yapan Alman heyeti tarafından temizlenmiştir. Bu arada yıkık olan güneybatıdaki iki birim tamamlanmış, diğer mekânlarda yeni nişlerin tesbit edilmesi ve bazı pencerelerin orijinalinde niş olduğunun anlaşılması üzerine yapının yeni planı da çıkarılmıştır. Moloz taş, tuğla ve devşirme blok taş-

Ilyas Bey Camii'nin kuzey cephesinin doğu yönünde yer alan niş

İLYAS BEY KÜLLİYESİ

ların kullanıldığı yapının duvarlarında düzensiz bir örgü söz konusudur.

Medrese revaksız avlu çevresinde yer alması, "U" şeması, dershanenin dışa taşkın oluşu, biçimi ve örtü sistemiyle vurgulanışı, mekânlarda çok sayıda nişler bulunuşu ve camiyle ortak bir avluyu paylaşması açısından Beylikler dönemi ve sonrası medrese mimarisi alanında önem taşıyan bir örnektir.

Büyük Hamam. Cami ile medresenin kuzeyinde ayrı bir kuşatma duvarı içinde kuzeydoğu köşede yer alan hamamlardan büyük olanı Büyük Hamam veya İlyas Bey Hamamı olarak tanınır. Harap durumdaki bu yapının erkekler hamamı olduğu ileri sürülmektedir. Dıştan kareye yakın dikdörtgen planlı hamam üç eyvanlı ve iki köşe hücreli (halvetli) tiptedir. Soyunma bölümü ortadan kalkmış olan yapıda, sıcaklığın kuzeybatısındaki halvet de toprakla dolduğundan içine girilememektedir.

Hamamın bütün kapıları kısmen tahrip edilmiş olmakla birlikte yuvarlak kemerli oldukları anlaşılmaktadır. Büyük bir kısmı yıkık olan örtü sisteminin kalıntıları da giriş mekânı, eyvanlar ve su deposunun beşik tonozla, tuvaletin kaburgalı tonozla, diğer mekânların ise kubbeye örtülü olduğunu göstermektedir. İlliklik ve sıcaklığın orta bölümünde mukarnaslı tromp, halvetlerde üçgen kuşak geçiş ögesi olarak kullanılmıştır. Devşirme kesme taş, moloz taş ve tuğla kullanılarak örülen duvarlardan yalnızca doğu cephede moloz taş görülmez. Kemer ve örtü sistemi tuğla ile şaşırtmalı teknikte örülmüştür. Sıcaklığın güneydoğu köşe mekânında, statik sebeplerle kubbe başlangıcında harç içine çömler yerleştirilmiştir.

Yapıda sıva üzerine malakârî bezeme görülür. İlliklik mekânında kapı kemerinin iki yanında madalyon içinde altı yapraklı birer çiçek, sıcaklığın batı eyvanının kuzeydeki tonoz kemeri ortasında kaval silmeli bir çerçeve içinde servi ağaçları, sıcaklığın orta bölümünün güney ve batı

İlyas Bey
Külliyesi'nin
avlu
ve medresesi

duvarlarında geçiş seviyesinin hemen altında büyük ölçüde harap olmuş palmet dizisi dikkati çeker.

Küçük Hamam. Külliye'nin kuzeydoğusunda yer alan diğer hamam Küçük Hamam olarak adlandırılmakta ve kadınlar hamamı olduğu ileri sürülmektedir. Doğu -batı doğrultusunda dikdörtgen planlı yapının soyunma kısmı yıkılmıştır. Tek mekânlı ılıklik, sıcaklık ve halvetle su deposundan oluşur. Yapının cephesindeki ve iç mekânındaki kısmen yıkık kapıların yuvarlak kemerli oldukları belirlenebilmektedir. Halvetin kuzey duvarında doğu köşedeki su deposuna açılan pencere dikdörtgen biçimindedir. Su deposunun ortasında yuvarlak bir havuz görülür. Mekânların örtüsü büyük ölçüde yıkıktır, fakat kalıntılardan beşik tonozla örtülü oldukları belli olmaktadır. Duvarları harap olmuş ve içi toprakla dolmuş olan bu yapıda da devşirme kesme taş, moloz taş ve tuğla kullanılmıştır.

İmaret. Medresenin kuzeybatısında kuşatma duvarına dışarıdan bitişik olarak inşa edilmiş bulunan yapı imaret olmalıdır. Kareye yakın dikdörtgen planlı ve tek mekânlı yapı oldukça harap durumdadır. Kuzey cephesinde eksenin batısında kareye yakın dikdörtgen biçiminde, lentosunun bir bölümü görülebilen bir açıklıkla doğu cephesinde üst seviyede, külliye'nin avlusundan dört basamaklı merdivenle çıkılan dikdörtgen biçimli bir başka açıklığın bulunması yapının iki katlı olabileceğini düşündürmektedir. Yapıya girişin kuzey cephede, kalıntılardan lentolu olduğu anlaşılan bir kapıyla sağlandığı zannedilmektedir. Ayakta kalan bölümlerden duvar örgüsünde, medrese ve

hamamlarda olduğu gibi devşirme kesme taş, moloz taş ve tuğla kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Balat'taki İlyas Bey Külliyesi, farklı fonksiyonlardaki yapılarının bu özelliklerine göre yerleştirildiği ve yerleşimdeki konumu açısından şehir dokusunun gelişimine katkısı dolayısıyla döneminin önemli örneklerinden biri olarak değerlendirilmelidir.

BİBLİYOGRAFYA :

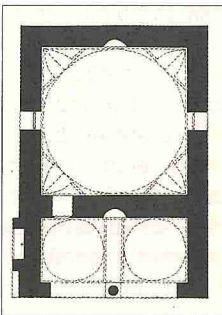
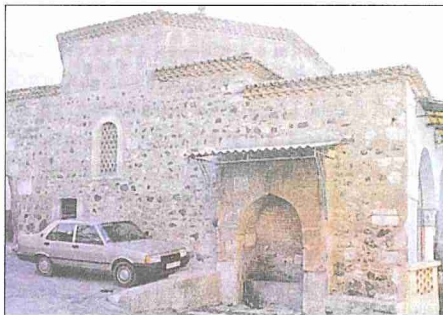
Mecdî, *Tercüme-i Şekâik-i Nu'mâniye*, İstanbul 1269/1852-53, s. 115-116, 475; Hoca Sadeddin, *Tâcü't-tevârih* (haz. İsmet Parmaksızoğlu), Ankara 1992, V, 86; Evliya Çelebi, *Seyahat-nâme*, IX, 174; P. Wittek, *Das Fürstentum Menteschke*, İstanbul 1934, s. 118, 150-151; a.m.f., *Menteşe Beyliği* (trc. O. Şaik Gökyay), Ankara 1944, s. 147-149; K. Wulzinger v.dğr., *Das Islamische Milet*, Berlin - Leipzig 1935, s. 7, 12-37, 43-48, 89-93; Musa Baran, *Milet Kılavuzu*, Ankara 1965, s. 68-70; G. Kleiner, *Die Ruinen von Milet*, Berlin 1968, s. 144-147; *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, Ankara 1972, I, 697-703; Cahid Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976, s. 81-82; W. Müller-Wiener, "Zur Baugruppe des İlyas Bey in Balat", *Remzi Oğuz Arık Armağanı*, Ankara 1987, s. 33-45; Aynur Durukan, *Balat, İlyas Bey Camii*, Ankara 1988; Ahmed Tevhid, "Menteşe Beyliği Âsâr-ı Kadîmesi", *TOEM*, II (1913), s. 765-766; Murat Ural, "Ege'nin Arkaik Kenti Miletos'un Bir Gizli Hazinesi: İlyas Bey Camisi", *Art Dekor*, sy. 57, İstanbul 1997, s. 88-93; Gül Güney, "Menteşe Beyliği Dönemindeki Yapılardan İlyas Bey Camii", *Sanatsal Mozaik*, III/29, İstanbul 1998, s. 34-37; Semavi Eyice, "İlyas Bey Camii", *TA*, XX, 102.

AYNUR DURUKAN

İLYAS BEY MESCİDİ

Manisa'da
Saruhanogulları dönemine ait
mescid.

İlyas Bey
Mescidi
ve planı -
Manisa

Manisa'da Beylikler dönemine ait kitâbeli en eski yapı olan İlyas Bey Mescidi, son cemaat yerinin dış tarafındaki iki kemerin ortasında yer alan mermere işlenmiş üç satırlık kitâbesinde verilen bilgiye göre 764 yılı Cemâziyelevveli başlarında (Şubat 1363 ortaları) Hacı İlyas b. Mehmed tarafından yaptırılmıştır.

Harim kısmı kare planlı ve 7,05 x 7,05 m. boyutlarındadır. Bu bölümün üzerini